

УДК 37.035:504.03 (045)

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

І.М.Лобачук

***Анотація.** В даній статті висвітлені проблеми екологічного виховання школярів та запропоновані шляхи їх вирішення. Були поставлені цілі та задачі екологічного виховання, що, в свою чергу, дозволило визначити зміст виховного процесу.*

***Ключові слова.** Екологічна освіта, екологічне виховання, екологічне навчання, виховний процес.*

***Аннотация.** В статье раскрыты проблемы экологического воспитания и предложены пути их решения. Поставлены цели и задачи экологического воспитания, что, в свою очередь, позволило определить содержание воспитательного процесса.*

***Ключевые слова.** Экологическое образование, экологическое воспитание, экологическое обучение, воспитательный процесс.*

***Annotation.** In this article the problems of ecological education are shown and the ways of their solution are offered. The goals, tasks and the content of ecological education are defined.*

***Key words.** Ecological education, ecological upbringing, ecological teaching, teaching process.*

Постановка проблеми. Глобальні проблеми сьогодення, які несуть загрозу життю та людству, викликали необхідність екологічної освіти, суть якої – реалізовувати ідеї екологічно-інформаційного суспільства. Пошук шляхів гармонічної взаємодії суспільства та природи призводить до інтенсивного процесу етимологізації загальної культури людства і, як наслідок, – до формування теорії та практики екологічної освіти.

Аналіз наукових досліджень. Проблемам екологічно здорової взаємодії суспільства з природою присвячено роботи таких всесвітньо відомих учених, як: В.Вернадський, А.Габор, Б.Коммонер, О.Леопольд, Дж. П. Марш, А.Тойнбі, Л.Чайнт, А.Швейцер. Українські науковці В.Борейко, І.Котенева, М.Кисельов, О.Микитюк зверталися до проблем взаємин суспільства та природи, розглядали закономірності і специфіку розвитку екологічної культури у різних вікових групах. Н.Вадзюк, Б.Гришко-Богменко, Г.Магалинська розробили факультативний курс з проблем охорони навколишнього середовища. Г.Тарасенко у своїх роботах підняла проблему естетичних цінностей

природи в екологічному вихованні учнів і педагогічних колективів, виокремлюючи естетичний фактор у структурі екологічної свідомості вчителів.

Подальше дослідження цієї проблеми, проведене філософами та педагогами, дозволило виділити новий аспект виховання – екологічний. Екологія – наука про стосунки рослинних і тваринних організмів та створених ними груп між собою та довкіллям. А під екологічним вихованням розуміється формування у широких верств населення високої екологічної культури всіх видів людської діяльності, так чи інакше пов'язаних з пізнанням та засвоєнням природи. Основна мета екологічного виховання – навчити дитину розвивати свої знання законів живої природи, поняття сутності взаємин живих організмів з навколишнім середовищем та формування вмінь управляти фізичним та психічним станом. Поступово виділяються освітні та виховні задачі:

- поглибити та розширити екологічні знання;
- розвинути пізнавальну, творчу, суспільну активність школярів у ході екологічної діяльності;
- виховати почуття турботливого ставлення до природи.

Вивчення екологічних проблем відбувається неоднозначно, про що свідчать різні підходи та погляди на сучасну екологію. Зокрема, екологія визнається конкретно-науковою дисципліною біологічного профілю (В.Бровдій, О.Гіляров, М.Голубець, Р.Дажо, Ч.Елтон). Інша група вчених надає екології статус комплексної проблеми, в реалізації якої повинні брати участь всі фундаментальні науки як природничого, так і гуманітарного профілів (А.Арманд, М.Будико, Р.Гарковенко, Е.Гірусов, А.Горелов, І.Забелін, М.Кисельов, І.Круть, В.Крисаченко, М.Макарчук, О.Плахотнік та ін.).

За останні 20 років значно підвищилась увага вчених до проблем екологічного навчання та виховання. Особливий інтерес представляють роботи Н.Верзиліна, А.Захлебного, І.Зверева, Б.Юганзена, В.Липицького, І. Матрусова, А.Мамонтової, Л.Печко, В.Сухомлинського та ін., які розглядають різні аспекти екологічного навчання та виховання учнів в освітньому процесі та в ході організації суспільно-корисної діяльності з охорони природи. Сьогодні ідеї сучасної комплексної екології активно входять в практику навчання та виховання молодших школярів. Але розмаїття підходів, шкіл, варіативність програм навчання, творчих розробок породжують чимало проблем та питань: Чому навчати? Як навчати? Який загальний зміст знань доступний учню?

Виклад основного матеріалу. Зародження сучасних тенденцій екологічного навчання та виховання в школі можна віднести до 70-х років, коли школа переживала серйозні зміни, а також уведення в навчальний план нового предмета – “природознавства”. Чітко визначена направленість нового курсу створила у вчителів певну установку на його місце в екологічній освіті, яке виявилось малоефективним. Основні причини малоефективності виявляються в тому, що кінцева мета екологічної освіти – відповідальне ставлення до навколишнього середовища – складне комплексне навчання, через те, один навчальний предмет не може впоратися з формуванням багатогранного ставлення школярів до природи та соціуму.

Постало питання про введення інших предметів в екологічну освіту. Виникла ідея багатопредметної моделі, в якій кожен навчальний предмет розкриває свій аспект взаємин людини з навколишнім середовищем. Поки що використання міжпредметного змісту та форми навчання мають, в основному, стихійний характер, що позначається на якості навчання та виховання школярів. Сучасні тенденції розвитку екологічної освіти на практиці показують, що оптимальні можливості для становлення екологічної культури школярів представляє змішана модель, у якій всі навчальні предмети зберігають свої специфічні навчально-виховні цілі. Таким чином, типологія моделей в руслі екологізації пройшла певний шлях становлення: від однопредметної до змішаної, але пошук в цьому напрямку триває і до цього часу [5, с. 59-63].

Екологічна освіта з її спрямуванням на виховання відповідального ставлення до навколишнього середовища повинна стати обов'язковою складовою загальноосвітньої підготовки учнів. Одним із важливих принципів екологічної освіти є принцип безперервності.

Ретроспективний аналіз екологічної освіти поєднувався із вивченням сучасної педагогічної практики, з апробацією різних форм екологічного виховання, що дозволило не тільки оцінити стан, але й виявити об'єктивні тенденції екологічного виховання школярів:

- спрямовано координується діяльність шкіл, організацій з охорони, раціонального використання та вивчення навколишнього середовища;
- шкільна діяльність поєднується з позашкільною діяльністю учнів у природному середовищі;
- поряд з розвитком традиційних використовуються нові форми екологічної освіти та виховання: кінолекторії з охорони природи, рольові та ситуаційні ігри, загальноосвітні ради з охорони природи, екологічні практикуми;

- в екологічному вихованні та навчанні учнів посилюється важливість засобів масової інформації, цей процес стає педагогічно-рівноваженим [4, с.19-26].

Тенденцію розвитку екологічної освіти доповнюють: максимальне врахування вікових можливостей учнів, створення обов'язкового мінімального ядра змісту та підтримки ідеї комплексної, еколого-біологічної та глобальної екології людини.

На основі провідних дидактичних принципів та аналізу інтересів та схильностей школярів були розроблені різні форми екологічного виховання. Їх можна поділити на: 1) масові, 2) групові, 3) індивідуальні [3, с.98-100]. До масових форм належать: робота учнів з благоустрою та озеленення приміщень та території школи, масові природоохоронні заходи та свята, конференції та ін. До групових – клубні, секційні заняття юних друзів природи, факультативи з охорони природи та основ екології, екскурсії та ін. Індивідуальні форми пропонують діяльність учнів у підготовці доповідей, бесід, лекцій, спостереження за тваринами та рослинами, малювання та ін.

Основними критеріями ефективності масових форм є активна участь школярів у природоохоронній діяльності, дисципліна та порядок, ступені активності. Їх можна виявити шляхом систематичних спостережень та накопичення матеріалу.

Критеріями ефективності групових форм екологічного виховання є насамперед стабільність складу клубу, секції, дослідження колективних успіхів. Тут багато що визначає зміст та методика занять; важливий при цьому й успіх колективу, загальне визнання його заслуг.

Про ефективність індивідуальних форм екологічного виховання свідчить зацікавленість учнів у вивченні біологічних та природоохоронних дисциплін, а також цілеспрямоване використання знань та вмінь природоохоронної діяльності.

Виявлені також умови розвитку взаємовідносин школи, сім'ї та суспільства, направлені на досягнення цілей екологічного виховання.

Для досягнення успіху необхідне дотримання наступних умов:

- планування всієї системи на основі планів спільної роботи, яка забезпечує правильний розподіл сил, послідовність, ритмічність компонентів зі школою та між собою;
- організація діяльності управління екологічним вихованням, побудова передумов для їх правильного функціонування;
- регулярна та заздалегідь підготовлена інформація про діяльність кожної ланки та обмін інформацією між ними;
- контроль, виявлення недоліків і слабких сторін у роботі, внесення коректив в її програму;
- вивчення ефективності роботи кожної ланки, підбиття підсумків, аналіз результатів та їх обговорення [2, с.48-56].

Були виділені основні етапи взаємодії з природою у виховному процесі. На початковому етапі вчитель вивчає відносини, які склалися між учнем та природою (об'єктивний зв'язок), та ставлення учнів до її явищ (суб'єктивний зв'язок). Розробляються індивідуальні та групові способи знайомства з природою, а також визначаються трудові, пошукові, природоохоронні справи.

Пропозиції, як правило, вносяться самими учнями. Вчитель старається пов'язати їх із зоною найближчого розвитку індивідуальних нахилів та здібностей. Одночасно з вивченням предметних зв'язків, компонентів діяльності вчитель встановлює здатність дітей співвідносити особистий вплив на природу з її впливом на розвиток емоційної, вольової, інтелектуальної активності. Початковий етап побудови виховного процесу характеризується залученням учнів до предметної діяльності серед природи. Ціль етапу – привчання учнів до розумного природокористування, праці, до збереження природних ресурсів, засвоєння досвіду екологічного ставлення до природного середовища. Участь у діяльності, особливо коли вона виконується в колективних формах, виявляє здібність рахуватися з товаришами, допомагати їм, орієнтуватися на правила поведінки серед природи.

На другому етапі побудови виховного процесу головною стала навчальна діяльність учнів. Не будучи включеною в працю, охорону природи, вона могла систематизувати враження про природу та особисту діяльність, відкрити можливість поєднання взаємодії з природою та освітою.

Особливим етапом у побудові виховного процесу є цілеспрямоване формування особистості школяра. Потрібно розрізняти формування якостей особистості, яке відбувається в різній діяльності, по відношенню до людей, природи та спеціально організованого виховання особистості. Спеціальна організація виникає при постановці на даному етапі конкретних цілей, при індивідуалізації впливу педагога та залучення школярів у діяльність серед природи, яка впливає на формування світогляду, ціннісних орієнтацій, волі, характеру учня. У відносинах між учителем та учнем реалізуються наступні функції: зміцнення та збагачення зв'язків із природою, специфічний розвиток практичних відносин, організаторське поєднання педагогічного та системного підходів.

Необхідним є посилення екологічного виховання школярів. Посилення екологічного виховання – важлива потреба реформи школи. Ця важлива потреба, яка виникла в сучасній екології, набула законодавчого характеру. Вона базується на деяких загальновідомих принципах:

1. Загальний зв'язок із живою природою. Все живе пов'язане в єдине ціле ланцюгами харчування та іншими способами. Ці зв'язки лише в деяких випадках очевидні для нас, лежать на поверхні, але частіше за все вони невидимі. Порушення цих зв'язків можуть мати непередбачувані наслідки для людини.

2. Принцип потенційної корисності. Ми не можемо передбачити, яке значення для людства має той чи інший вид. Змінюються обставини, і тварина, до якої зараз ставляться як до непотрібної та шкідливої, може в майбутньому виявитись потрібною та корисною. Якщо ми допустимо зникнення якогось виду, то ризикуємо багато втратити в майбутньому.

3. Принцип різновиду. Жива природа повинна бути різноманітною, лише в такому випадку природні види зможуть нормально існувати, будуть непохитними та довготривалими [1, с.19-21].

Нарешті, друга сторона справи – краса. Людина навряд чи зможе бути щасливою, якщо позбавиться можливості бачити прекрасне. Тому ми зобов'язані зберегти всі різновиди тварин та рослин. Важливою виховною задачею є переконувати школярів у тому, що всі істоти – наші “сусіди на планеті”.

Висновки. Щоб успішно здійснювати екологічне виховання школярів, сам вчитель повинен, без сумніву, відмовитися від деяких традиційних установок, зокрема не ділити природу на шкідливу та корисну. Дуже важливо, щоб учитель постійно шукав нові, ефективні прийоми навчання та виховання, цілеспрямовано поповнював свої знання про природу.

Школа як центральна система екологічного виховання школярів повинна бути активним організатором зв'язку з різними закладами для розширення сфери природоохоронної діяльності учнів різного віку та формування у них відповідального ставлення до природи.

Література:

1. Алексеев С.В. Идея целостности в системе экологического образования младших школьников / С. В. Алексеев, Л. В. Симонова // НШ. – 1999. – №1. С. 19-22.
2. Бахтибенев А.Ш. Экологическое воспитание младших школьников / А. Ш. Бахтибенев / Русс. яз. – 1993. – №6.
3. Гордеева В.А. Путешествия мужика (экологическая сказка) / В. А. Гордеева // НШ. – 1999. – №12. – С. 98-100.
4. Дерябо С.Д. Субъективное отношение к природе детей начальной школы / С. Д. Дерябо // НШ. – 1998. – № 6. – С. 19-26.
5. Королева А. Школа тигров и леопардов / А. Королева // НШ. – 1998. – №6. – С. 59-63.
6. Пахомов А.П. Методические рекомендации к овладению экологическими знаниями / А. П. Пахомов // НШ. – 1998. – №6. – С. 26-28.
7. Яншин А.Л. Ноосфера / А. Л. Яншин, Ф. Т. Яншина // НШ. – 1998. – №6. – С. 4-13.